

GESCHIEDENIS VAN MADURA IN DE 16DE EEUW:
WEST-MADURA

§ 13-01. *Oude berichten over West-Madura, legende en historie.* Van ouds is er een onderscheid geweest tussen West-Madura, de landschappen Aros Baya (later Bangkalan) en Sampang, en Oost-Madura, voornamelijk Suměņėp en Pamėkasan. Waar in de Javaanse letterkunde sprake is van Madura is zo goed als altijd West-Madura bedoeld. Oost-Madura wordt Suměņėp genoemd. West-Madura, tegenover Surabaya en Grėsik gelegen, heeft meer deel gehad aan de economische, kulturele en staatkundige ontwikkeling van Oost-Java en de Pasisir vorstendommen dan Oost-Madura. Tussen de Madurese idiomen van West-Madura en Oost-Madura zijn tot in de 20ste eeuw verschillen opgemerkt.²²⁸

Uitzwerming naar het zoveel ruimere en welvarender Java heeft in de economie en de staatkundige geschiedenis van de Madurezen, vooral van de West-Madurezen, sinds oude tijden een belangrijke plaats ingenomen. De uitzwerming heeft geleid tot landverhuizing en vestiging van Madurese nederzettingen in vele landschappen van Oost-Java en de Javaanse Oosthoek. Sinds de tweede helft van de 18de eeuw is de stroom der Madurese landverhuizers in het bijzonder naar de Oosthoek zo sterk geworden, dat de oorspronkelijke Javaanse bevolking erdoor verdrongen werd.

In tegenstelling tot de andere belangrijke nabuurvolken der Javanen, de Sundanezen en de Balinezen, bezitten de Madurezen geen letterkundige overlevering in de eigen taal betreffende inheemse koningen in de oude, voor-Moslimse tijd. Volgens de bekende Madurese geschiedkundige overleveringen zouden de heersers over de belangrijkste Madurese landschappen van oude tijden af van oorsprong mannen van Java geweest zijn. Wel zouden de vorstengeslachten zich allen spoedig hebben aangepast aan de Madurese omgeving. Van de 16de eeuw af hebben de Madurese vorsten zich verzwagerd met heersers van de landschappen langs de Noordkust van Java, en in de 17de en 18de eeuw hebben leden van Madurese vorstengeslachten een beslissende rol ge-

speeld in de dynastieke staatkunde van het Mataramse koninkrijk. Java heeft altijd in de gedachten en de strevingen van de Madurese elite een belangrijke plaats ingenomen.

In de economie van het Zuiden van de Archipel heeft Madura bijgedragen in hoofdzaak door het leveren van arbeidskrachten naar Oost-Java. Het onvruchtbare en kale eiland, zonder grote havenplaatsen, bezat verder niets van belang om uit te voeren. Er is enige reden om aan te nemen dat de Javaanse Heren, die zich in de loop der geschiedenis tot vorsten van landschappen langs de Zuidkust van Madura wisten te maken, inkomsten wisten te trekken uit de overvloed van mankracht, vrouwen en mannen, waarvoor alleen in de huizingen en op de landgoederen der vorsten en groten van Java empooli te vinden was.

De West-Madurese legendarische geschiedenis begint met een vorst van Gili Maṅḍangin of Sampang, Lĕmbu Pĕtĕng geheten, die de zoon zou zijn geweest van Bra Wijaya van Majapahit en de Moslimse prinses van Cĕmpa.²²⁹ De "heraldieke" naam Lĕmbu Pĕtĕng ("Donkere Stier") zou wel kunnen wijzen op vorstelijke verwantschap. Gili Maṅḍangin, een eilandje in Straat Madura, is het toneel van een Madurese ballade die de legendarische geschiedenis van Bangsacara (of, misschien, Bang Sacara) tot onderwerp heeft. Het is mogelijk dat aan dit verhaal van twee gelieven die in de dood verenigd worden een mythe ten grondslag ligt.²³⁰

Volgens de "Sajarah Dalem" zou een dochter van Lĕmbu Pĕtĕng van Sampang de vrouw zijn geworden van een zoon van maolana Iskak.²³¹ De Arabische godgeleerde maolana Iskak zou volgens de Moslimse heiligen-legende in Blambangan de vader zijn geworden van de latere Sunan Giri. Het is zeker denkbaar dat er in de tweede helft van de 15de eeuw in West-Madura Javaanse heersers van vorstelijken bloede en Moslims van overzee vriendschappelijke betrekkingen met elkaar onderhouden hebben.

§ 13-02. *West-Madura in de eerste helft van de 16de eeuw, legende en historie.* Volgens Tomé Pires zou in de eerste decennien van de 16de eeuw de vorst van Madura nog "heidens" zijn geweest. Hij zou van hoge adel zijn geweest, en hij zou een dochter van "Gusté Pate", de machtige rijksbestuurder van Majapahit, tot vrouw hebben gehad. Intussen zou hij toch in vrede geleefd hebben met zijn naburen, de heersers van Grĕsik (die Moslims waren).²³²

In de jaartallenlijst van de Demakse veroveringen (zie § 2-12) wordt Madura niet vermeld. Volgens een inheemse Madurese overlevering

zou de kroonprins van West-Madura in 1450 A.J., d.i. 1528 A.D. tot de Islam zijn overgegaan.²³³ Het "ronde" jaartal 1450 A.J. wekt wel enig wantrouwen, maar, aangenomen dat de oude koningsstad Majapahit in 1527 A.D. door de Moslims is bezet, is het niet onwaarschijnlijk dat de West-Madurese heerser, tevoren een loyaal vazal van de "heidense" opperkoning, in 1528 heeft besloten de nieuwe Moslimse koning van Java als suzerein te erkennen. In 1527 zou ook de vorst van Tuban zich aan het Demakse gezag hebben onderworpen. Volgens de overlevering zou het Tubanse vorstengeslacht, evenals het West-Madurese, verwant zijn geweest aan het Majapahitse koningshuis. Misschien heeft de overgang van Tuban in 1527 mede de West-Madurese vorst beïnvloed.

Verband met de val van het "heidense" koninkrijk Majapahit wordt mede waarschijnlijk, indien de West-Madurese overlevering over de bekering van de eerste Moslimse vorst een kern van waarheid bevat. Tengevolge van een droom van de kroonprins zou een patih van Madura, ěmpu Bagna, naar Midden-Java zijn gezonden om zich op de hoogte te stellen van de gang van zaken. Hij zou zich door Sunan Kudus tot de Islam hebben laten bekeren, en, in West-Madura teruggekeerd, ook zijn meester de kroonprins ertoe gebracht hebben om die stap te nemen. Het optreden in deze legende van de veroveraar van Majapahit, die later Sunan Kudus genoemd zou worden, maakt aannemelijk, dat het vorstenhuis van West-Madura voor een belangrijk gedeelte door staatkundige overwegingen, en zonder oorlogsgeweld, ertoe gekomen is de Moslimse vorst van Dĕmak als opperkoning te erkennen. (Men mag aannemen dat door het verkeer met Grĕsik en Surabaya de godsdienstige en maatschappelijke beginselen van de Islam in Madura bekend genoeg waren in het eerste kwart van de 16de eeuw; om daarover ingelicht te worden behoefde de kroonprins geen patih naar Midden-Java te zenden).

Volgens de West-Madurese overlevering zou de kroonprins die de Islam aannam Pratanu geheten hebben; hij zou later bekend zijn geworden als panĕmbahan Lĕmah Đuwur van Aros Baya. Zijn vader, de oude vorst, zou pas op zijn sterfbed zijn instemming met de nieuwe, Moslimse godsdienst hebben te kennen gegeven door met het hoofd te knikken (Madurees: angguq). Daarom draagt hij in de overlevering de naam: p a n g ě r a n O n g g u q. Zijn naam was Pragalba, en het vorstelijk verblijf waarnaar hij in de geslachtslijsten genoemd wordt heette P a l a k a r a n of P l a k a r a n. Het is denkbaar dat pangĕran Palakaran, ofschoon het oppergezag van de Moslimse vorst van Demak erkennende, nog een aantal jaren na 1528 als "heiden" het vorstelijk

gezag in West-Madura heeft uitgeoefend, voordat hij stierf. Volgens een, misschien niet geheel betrouwbare, overlevering zou hij begraven liggen in een der oude graven van de vorstelijke begraafplaats *A è n g M a t a* bij Bangkalan, waar de echtgenote van zijn achterkleinzoon, *Cakra Ningrat I van Sampang* (die zelf in *Imagiri*, in *Mataram*, begraven ligt) de voornaamste plaats inneemt.

§ 13-03. *Paněmbahan Lěmah Đuwur van Aros Baya. West-Madura in de tweede helft van de 16de eeuw.* De overlevering bevat geen mededelingen die erop zouden wijzen, dat de vorst van West-Madura met zijn krijgslieden de Sultan van Demak zou hebben bijgestaan in de strijd tegen de Javaanse heersers, tevoren vazallen van de "heidense" opperking van *Majapahit*, die het Moslimse oppergezag nog niet wilden erkennen. Het blijkt niet duidelijk of in de krijgstoicht tegen *Panarukan* (door de Portugese schrijver *Mendes Pinto Pasuruhan* genoemd), de *Madurezen* aan de zijde van de *Midden- en Oost-Javanen* tegen de "heidenen" hebben gestreden, zoals de mannen van *Surabaya* gedaan hebben.

Wellicht is *Pratanu van Lěmah Đuwur* gedurende zijn lange leven voornamelijk bezig geweest met het bevestigen en uitbreiden van zijn gezag over de talrijke kleine vorstendommen of dorpsgebieden die er destijds in West-Madura naast elkaar bestaan moeten hebben. Het schijnt gebruik geweest te zijn, dat vele mannelijke leden van een vorstelijke familie zich zelfstandig vestigden in eigen nederzettingen. Vermoedelijk waren de inkomsten van het hoofd van de familie niet toereikend om vele zonen en verdere familieleden te onderhouden. De nederzettingen der vorstenverwanten, verspreid over het land, konden gemakkelijk tot zelfstandige heerlijkheden worden, wanneer het centrale gezag van het hoofd van de familie niet sterk was. De geslachtslijsten der eerste *Madurese* vorsten, voorkomend in de "*Sajarah Dalěm*", vermelden talrijke vestigingen of heerlijkheden van vorstenverwanten; enkele daarvan zijn later inderdaad tot hoofdplaatsen van zelfstandige vorstendommen uitgegroeid. Volgens de *Madurese* overlevering zou *Pratanu van Lěmah Đuwur* zijn gezag hebben uitgebreid over *B a l é g a* en *Sampang*. Zijn moeder, de echtgenote van *pangéran Palakaran* (*pangéran Ongguq*) zou uit *P a m a n đ ě g a n*, bij *Sampang*, afkomstig zijn geweest, en zijn kleinzoon, *Cakra Ningrat I*, zou *S a m p a n g* in plaats van *Aros Baya* tot centrum van het *West-Madurese* vorstendom maken.

Volgens de *Madurese* overlevering en de "*Sajarah Dalem*" heeft

paněmbahan Lěmah Đuwur van Aros Baya bij wijze van gunst (dit wordt uitgedrukt door de Javaanse uitdrukking "triman") een dochter van de vorst van Pajang tot vrouw gekregen. Door deze huwelijksverbintenis (en door het bezoek van de Madurese patih bij Sunan Kudus), is voor het eerst een band gelegd tussen de vorstenhuizen van West-Madura en Midden-Java. Later hebben de vorsten uit het Mataramse Huis deze band bij verschillende gelegenheden verstevigd. Het is denkbaar dat de paněmbahan van Aros Baya, schoonzoon van de Sultan van Pajang geworden, enige tijd aan het Pajangse Hof als voornaamste van de Oost-Javaanse vorsten is beschouwd. De door Raffles vermelde overlevering betreffende de "vrijmaking" van de Oost-Javaanse vorsten van het Madurese gezag, en het optreden van de vorst van Surabaya als hun "spreker" aan het Hof van Pajang, is misschien te begrijpen in verband met de familieverhouding tussen de vorsten van West-Madura en Pajang.²³⁴ Het lijkt geen twijfel of economisch en staatkundig was de vorst van West-Madura in de tweede helft van de 16de eeuw de mindere van de heerser van Surabaya.

Panembahan Lěmah Đuwur van Aros Baya zou volgens de Madurese geschiedkundige overlevering, na een lange regering over West-Madura, omstreeks 1590 overleden zijn. Hij werd, ook volgens de "Sajarah Dalem", opgevolgd door zijn zoon uit het Pajangse huwelijk, die panembahan Těngah genoemd wordt. Deze vorst zou een langdurige strijd hebben moeten voeren om zijn jongere broeder Sakatah, die in Balęga gevestigd was, onder zijn gezag te krijgen, hetgeen hem ten slotte gelukte. De Sėnapati van Mataram, die na de dood van de Sultan van Pajang in 1589 zich als koning wilde doen gelden in Midden- en een gedeelte van Oost-Java, schijnt geen pogingen gedaan te hebben om de vorst van West-Madura ertoe te brengen om zijn gezag te erkennen. Volgens één Javaanse overlevering zouden bij de Oost-Javaanse en Pasisir vorsten, die omstreeks 1590 bij Japan (thans Majakerta) de naar het Oosten oprukkende krijgslieden van Mataram tegenhielden, ook de heersers van Madura en Suměněp zich hebben aangesloten (zie boven, § 12-05 en noot 219). Het is de vraag in hoever deze overlevering verrouwen verdient.

§ 13-04. *Latere geschiedenis van West-Madura tot de verovering door Mataram in 1624.* Volgens de Madurese overlevering zou paněmbahan Těngah van Aros Baya omstreeks 1620 zijn overleden; hij zou zijn opgevolgd door een jongere broeder, omdat de rechtmatige erfgenaam nog jong was.

Deze tweede zoon van paněmbahan Lěmah Đuwur zou slechts vier jaar in Aros Baya gezag hebben uitgeoefend. Zijn neef, de rechtmatige erfgenaam, radèn Praséna, die in Sampang gevestigd was, heeft zich in 1624 onderworpen aan de krijgsoverste van de vorst van Mataram, nadat er bij Sampang hevig gevochten was. Een der bekende Mataramse aanvoerders, Sujana Pura, heeft daar de dood gevonden. Vermoedelijk zijn de Mataramse krijgslieden vanuit Pasuruhan, dat reeds in 1617 bezet was, naar Sampang overgestoken; Surabaya was in 1624 nog niet veroverd. De pangéran van Aros Baya, als het ware in de rug aangevallen door de Mataramse inval, zou naar Giri zijn gevluht; daar zou hij ook zijn gestorven. De vorsten van Pamekasan en Suměněp zouden de Mataramse inval niet hebben overleefd; de jonge Praséna werd aan het Hof van Mataram vastgehouden en met onderscheiding behandeld. Hij werd beschouwd als (titulair) vorst van Madura, en hij kreeg (pas na zijn dood in Mataram) de naam Cakra Ningrat.²³⁵